

Mirosław ROMAŃSKI¹

STOSUNKI POLSKO-INDYJSKIE W OKRESIE PRL

Artykuł niniejszy prezentuje jak dotąd mało znaną tematykę stosunków między Polską a Indiami, jakie zintensyfikowano tuż po drugiej wojnie światowej. Jego tematyka koncentruje się głównie na wzajemnej współpracy pomiędzy obu krajami na płaszczyźnie dyplomatycznej, a także gospodarczej, co było w zasadzie w ścisłym związku.

Ramy chronologiczne artykułu obejmują okres 1947–1990, kiedy władze komunistyczne i jej poszczególne rządy intensywnie naciskały na rozwój kontaktów z wieloma krajami, także spoza orbity bloku komunistycznego. Publikacja powstała na podstawie akt zdeponowanych w zasobach Archiwum Akt Nowych w Warszawie, prasy tamtego okresu a także wybranych pozycji literatury. Stanowi ona niewątpliwie pewien przyczynek do szerszego rozwinięcia tej interesującej kwestii.

Indie były jednym z najważniejszych, o ile nie najważniejszym, partnerem dla władz PRL w dziedzinie współpracy gospodarczej i stosunków dyplomatycznych. Szczególna rola w budowaniu relacji obu krajów przypadła w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku polskiej placówce, Konsulatowi Generalnemu Rzeczypospolitej Polskiej w Mumbaju. Już w czasie II wojny światowej przebywało na terenie Indii prawie 6 tys. Polaków, głównie w Valivade-Kolhapur, gdzie powstało największe polskie osiedle. Zorganizowano je dla ludności polskiej, której rząd Indii udzielił pomocy w okresie drugiej wojny światowej.

Z krajem tym władze polskie nawiązały pierwsze stosunki już wkrótce po wojnie, w 1947 r., kiedy w grudniu KC PPR otrzymał zaproszenie na Kongres Komunistycznej Partii Indii² zaplanowany w dniach 22–28 II 1948 r. w Kalkucie. Początkowo stosunki pomiędzy władzami PRL a Indiami były nieoficjalne. Polegały one głównie na nawiązaniu współpracy o charakterze politycznym, co było charakterystyczne dla ustroju komunistycznego, który w założeniu miał „bratać” poszczególne partie tej orientacji w jeden blok komunistyczny, mający stanowić „front antyimperialistyczny” i prowadzić działalność bojkotującą politykę państw zachodnich na czele ze Stanami Zjednoczonymi³.

W 1947 r., po uzyskaniu przez Indie niepodległości, rozpoczęła się polsko-indyjska współpraca, którą potwierdziło podpisanie porozumienia handlowego. W styczniu 1950 r., po powstaniu Republiki Indyjskiej, wartość wymiany handlowej pomiędzy obu krajami wynosiła początkowo 7,5 mln rupii indyjskich, by w latach następnych znacznie przybrać na sile. Indie były krajem cieszącym się uznaniem i autorytetem na świecie. Były siódmym co do wielkości krajem świata obejmującym blisko 3,3 mln km kwadratowych, a

¹ Doktor nauk humanistycznych Mirosław Romański.

² Komunistyczna Partia Indii powstała w 1925 r. Do 1943 r. działała nielegalnie. Liczyła około 15,5 tys. członków. W latach 1951–52 KPI po raz pierwszy wzięła udział w wyborach, a w wyborach powszechnych 1962 r. otrzymała 9,9% głosów.

³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), KC PPR, Wydział Zagraniczny, 295/XX-57, k. 1-7.

dominującą siłą na wewnętrznej scenie politycznej była Partia Kongresowa⁴. Przez wiele lat władze indyjskie dążyły do uprzemysłowienia kraju, co realizowano w sektorach gospodarczo-państwowym, spółdzielczym i prywatnym. Głównym partnerem Indii był Związek Radziecki⁵.

Z początkiem lat pięćdziesiątych tuż po śmierci Vallabhabha Patela, niekwestionowanym przywódcą Indii stał się Jawaharlal Nehru⁶. Wówczas władze polskie nawiązywały kontakty z rządem Indii. W październiku 1953 r. w Polsce na zaproszenie PAN przebywał generał Sahib Singh Sokhey, mikrobiolog i wiceprzewodniczący Hinduskiego Komitetu Obróńców Pokoju, a także były dyrektor Międzynarodowej Organizacji Zdrowia przy ONZ⁷. Z kolei od marca 1954 r. – czasu nawiązania stosunków dyplomatycznych między obu krajami – miał miejsce stały rozwój kontaktów polsko-indyjskich, w tym również na szczeblu najwyższym⁸. Jednym z elementów tych kontaktów było delegowanie na określony czas z KC PZPR do Indii etatowych pracowników aparatu partyjnego. Praktyki takie stosowano także w stosunku do innych krajów, z którymi władze PRL utrzymywały kontakty – RPA, Japonii, Chin, Iranu, Kambodży, Indonezji, Wietnamu, Wybrzeża Kości Słoniowej, Francji, Anglii, Szwecji, USA i wielu innych. We wszystkich ambasadach, a także w niektórych konsulatach, w tych krajach tworzone podstawowe organizacje partyjne PZPR. Przy powstałej w tym czasie Ambasadzie PRL w Delhi władze PZPR zainstalowały swą komórkę pod koniec czerwca 1954 r., a 18 VII tego roku odbyło się pierwsze zebranie organizacyjne⁹. Dopiero po przeszło pół roku od powstania Ambasady PRL w Indiach dokonano wyboru Egzekutywy POP. Komórka PZPR przy Ambasadzie w Delhi liczyła 15 członków, a Egzekutywa trzech. Sekretarzem POP został Stanisław Sołtysiak, oprócz niego w Egzekutywie byli Arkadiusz Groszewski i Stanisław Szymonik¹⁰. Jednak w drugiej połowie 1955 r. zebrania partyjne zostały zawieszone ze względu na nawał pracy i w związku z odbywającymi się wówczas Targami Delhijskimi. Dopiero po ponad dwóch latach przerwy wybrano nowy skład Egzekutywy POP przy Ambasadzie i wznowiono zebrania partyjne¹¹. Na zebraniach do głównych tematów należały sprawy szkoleń politycznych, a także kwestie poświęcone stosunkom między Polską a Indiami. Komórka POP przy Ambasadzie w Delhi liczyła 18 członków¹².

W 1955 r. Polskę po raz pierwszy odwiedził premier Indii Jawaharlal Nehru wraz ze swoją córką Indirą Gandhi. Głos Nehru miał wielką wymowę i wagę w ówczesnym świecie. Opowiadał się on za pokojem, współistnieniem, przyjaźnią i współpracą między państwami. Prowadził politykę niezaangażowania, ale stanowisko, jakie zajmował w różnych sprawach, było bliskie ze stanowiskiem obozu socjalistycznego. Rząd Nehru uznał nienaruszalność granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej i udzielał Polsce pełnego poparcia w tym względzie. W zamian za to rząd PRL bronił spraw Indii na arenie międzynarodowej, a także popierał wysiłki tego kraju mające na celu uregulowanie stosunków w Azji i na subkontynencie indyjskim. Dziedzictwo Nehru przejęła Indira Gand-

⁴ Z wyjątkiem lat 1977–80, kiedy Partia Kongresowa poniosła klęskę w wyborach powszechnych i oddała władzę opozycyjnemu blokowi Janta.

⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/17, k. 1–20.

⁶ J. Kieniewicz, *Historia Indii*, Wrocław 2003, s. 640.

⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-440, k. 45–46.

⁸ <http://www.newdelhi.polemb.net/index.php?document=62>

⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-709, k. 47.

¹⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-709, k. 48–50.

¹¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-709, k. 56, 66.

¹² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-969, k. 4, 10.

hi, która umacniała i rozszerzała stosunki z Polską¹³. W Indiach w drugiej połowie lat pięćdziesiątych istniał silny ruch demokratyczny. Siłę stanowiła burżuazja narodowa, natomiast wpływy amerykańskie były znacznie mniejsze¹⁴.

W dniach 2–12 II 1956 r. odbył się IV Kongres KPI w miejscowości Kozhikode w Malabar¹⁵. Oprócz nawiązywania obustronnych stosunków dyplomatycznych i handlowych, współpracę podejmowały również organizacje społeczne Polski i Indii, takie jak Ruch Kobiety, Ruch Obrońców Pokoju, związki zawodowe itp. W 1957 r. odbyła się w Indiach pierwsza wizyta Prezesa Rady Ministrów PRL¹⁶. W dniu 1 XII 1957 r. powołano Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Indyjskiej, którego prezesem został sekretarz KC PZPR Oskar Lange. Dopiero po ośmiu latach nastąpiła na tym stanowisku zmiana i w jego miejsce powołano Antoniego Korzyckiego¹⁷. Do najważniejszych form działalności TPP-I należy zaliczyć kroki podjęte w celu upamiętnienia istnienia w okresie drugiej wojny światowej koło miasta Jammnagar ośrodka, w którym przebywało ponad tysiąc polskich dzieci. Ośrodek ten został założony i utrzymywany był z inicjatywy i środków finansowych strony indyjskiej. W Indiach działało ponadto kilka regionalnych towarzystw przyjaciół Polski, ale ich działalność była raczej znikoma. Coraz bardziej intensywna współpraca polsko-indyjska istniała również w zakresie organizacji młodzieżowych, a w latach późniejszych także w zakresie kultury i sztuki¹⁸.

W listopadzie 1958 r. w Bombaju podpisano polsko-indyjską umowę handlową. Protokół tej umowy przewidywał zwiększenie obrotów ponad wartości, jakie odnotowano w latach ubiegłych. Zwiększenie obrotów przyniósł rok 1959, kiedy wyniosły one 65 mln rupii indyjskich. W 1959 r. nastąpiła też zmiana struktury eksportu PRL. Dotychczasowe poważne pozycje eksportowe, jak tabor kolejowy czy wyroby walcowe, zaczęły ustępować coraz szerszej gamie różnych towarów. Wprowadzono wówczas po raz pierwszy maszyny budowlane, artykuły fototechniczne, urządzenia garażowe, traktory itp. Umowa polsko-indyjska dała podstawy do stosunkowo łatwiejszego uzyskiwania licencji głównie importowych. Podpisano też kontrakty na asortyment dotychczas nieeksportowany do Indii, jak urządzenia górnicze na sumę 500 tys. rupii indyjskich, walce hutnicze, także na sumę 500 tys. rupii oraz szczepionki i surowce na sumę 800 tys. rupii. Jednak wiele trudności stwarzała nieterminowość dostaw towarów oraz zbyt długi ich transport przez flotę handlową PRL. Z tego powodu wielu kupców hinduskich usiłując zapewnić sobie szybszą dostawę zakupionych towarów, składało zamówienia pod warunkiem przewozu towarów statkami linii hinduskiej¹⁹.

W latach 1960–62, zarówno w dziedzinie politycznej, jak i ekonomicznej, nastąpiło zacieśnienie stosunków Polski z Indiami, jak również poszerzenie współpracy w ważnych

¹³ *Na linii Warszawa – Delhi*, „Nowiny”, nr 6(8792), 10 I 1977, s. 3. Urząd premiera India Gandhi objęła w 1965 r.

¹⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-801, k. 151.

¹⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-801, k. 26-27.

¹⁶ AAN, KC PPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, b.p., *Wybrane problemy polsko-indyjskich stosunków dwustronnych*, październik 1982.

¹⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 11.

¹⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, b.p., Notatka na temat kontaktów polsko-indyjskich, b.d.; *ibidem*, 973/581, b.p., *Sprawozdanie z pobytu na X Zjeździe delegacji Indyjskiego Kongresu Narodowego*, 3 VI 1986. Starania związane z upamiętnieniem istniejącego w latach 1942–46 ośrodka dzieci w Jammnagar zwięźczono odsłonięciem w 1985 r. tablicy pamiątkowej *Dzieci Jammnagaru*, w czym uczestniczyła młodzież, nauczyciele i komitet rodzicielski Szkoły Podstawowej nr 47 im. J. Nehru w Warszawie.

¹⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-969, k. 19-27.

kwestiach międzynarodowych na forum ONZ, Konferencji Rozbrojeniowej i na innych konferencjach i w komisjach międzynarodowych. Jednym z efektów osiągniętego zacieśnienia współpracy polsko-indyjskiej było poparcie rządu indyjskiego dla polskiego punktu widzenia w sprawie granicy polsko-niemieckiej, o czym było powyżej. Wagę tych osiągnięć podkreślał fakt silnej propagandy niemieckiej w Indiach nacechowanej rewizjonizmem. Nastąpił też poważny rozwój stosunków gospodarczych. W 1961 r. aż dwukrotnie powiększono eksport PRL do Indii, co pozwoliło na zlikwidowanie ujemnego bilansu płatniczego z Indiami wynoszącego na przełomie 1960/61 r. 30 mln rupii. Na terenie Indii podjęto budowę kopalń węgla, a także obiektów energetycznych. Władze PRL odbyły dwie wizyty w Indiach, a to w roku 1960, kiedy Indie odwiedziła delegacja pod przewodnictwem Józefa Cyrankiewicza i w 1961 r., kiedy oficjalną wizytę w Indiach złożył przewodniczący Rady Państwa Aleksander Zawadzki. Oprócz tego wizyty złożyły dwie polskie delegacje handlowe²⁰.

W 1964 r. w Indiach występował proces przegrupowania sił politycznych, co było związane głównie ze śmiercią prezydenta Jawaharlala Nehru. W wyniku tych przegrupowań nastąpiło połączenie Socjalistycznej Partii Ludowej z Partią Socjalistyczną w nową partię pod nazwą Zjednoczona Partia Socjalistyczna (Samyukta Socialist Party). Inne ugrupowania lewicowe, takie jak Partia Chłopska i Partia Robotnicza, które odgrywały pewną rolę w Indiach Zachodnich, zgodziły się wstąpić do nowo powstałej Partii. Głównym jej celem było utworzenie społeczeństwa socjalistycznego i walka z imperializmem zachodnim. Proces konsolidacji lewicy przebiegał w warunkach równoczesnego rozłamu w szeregach partii komunistycznej i przechodzeniu do Partii Kongresowej prawego skrzydła dysydenckiej grupy Socjalistycznej Partii Ludowej z Asoka Metha na czele i z byłymi komunistami, jak np. Arunda Asafali. Socjaliści indyjscy nie chcieli z różnych przyczyn, aby identyfikowano ich z tradycyjną socjaldemokracją europejską. Nawet Socjalistyczna Partia Ludowa, która weszła wówczas do nowo utworzonej Zjednoczonej Partii Socjalistycznej, posiadała jedynie status obserwatora w Międzynarodówce Socjalistycznej. Nowa partia miała dążyć do rozwijania stosunków ze Związkiem Radzieckim i innymi państwami. Socjaliści indyjscy utrzymywali ponadto stosunki z komunistami jugosłowiańskimi, podobne stosunki rozwijano ze wschodnioeuropejskimi partiami komunistycznymi. W związku z powstaniem nowej partii strona indyjska była gotowa podjąć rokowania z PZPR, które z czasem miały przekształcić się w bardziej oficjalne stosunki²¹.

W 1964 r. doszło do rozłamu w KPI i powstała frakcja marksistowsko-leninowska. Od tej chwili PZPR nawiązywała stosunki z KPI, co wyrażało się m.in. w uczestnictwie delegacji PZPR w IX Zjeździe KPI, a kontakty między dwiema partiami miały charakter systematyczny²². W październiku 1965 r. KP Indii delegowała do Polski dwóch delegatów celem spotkania z przedstawicielami KC PZPR. Podczas spotkania dyskutowano o sytuacji, jaka wytworzyła się pomiędzy Indiami, Chińską Republiką Ludową a Pakistanem w kwestii Kaszmiru. Podczas spotkania delegatów indyjskich z polskimi komunistami Zenonem Kliszka i Ignacym Logą-Sowińskim rozmawiano m.in. na temat indyjskiego ruchu robotniczego²³.

²⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-969, k. 46-57.

²¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 5-6.

²² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, k. 1-5.

²³ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 9-10.

Egzekutywy placówek POP PZPR w Indiach były wybierane na okres dwóch lat. Istniały one przy ambasadzie i przy konsulatach w Bombaju, Delhi, Kalkucie. Przykładowo POP przy Konsulacie w Bombaju w 1965 r. liczyła od pięciu do siedmiu członków i jednego kandydata, w r. 1966 liczyła już dziesięciu członków, a w 1967 r. ich ilość spadła do ośmiu. Taka lub podobna ilość członków była też w innych placówkach. Na zebraniach POP PZPR dominowała głównie tematyka zawodowo-polityczna. Omawiano zagadnienia handlowe, ekonomiczne, polityczne, dyskutowano również nad uchwałami KC PZPR i poruszano tematykę uchwał Ministerstwa Handlu Zagranicznego i Ministerstwa Spraw Zagranicznych PRL²⁴.

Równolegle ze współpracą gospodarczą Polska kontynuowała wymianę handlową z Indiami, która była w porównaniu z innymi krajami niewielka, z racji tej że Polska należała wówczas do państw o średnim poziomie rozwoju gospodarczego. Przykładowo, w latach 1966–67 udział Polski w imporcie do Indii wynosił 1,6%, podczas gdy do ZSRR—10,4%, do CSRS—7,5%, do Anglii—20,3%, do USA—22,3%, a do NRF—20,4%²⁵. Ponadto w drugiej połowie lat sześćdziesiątych Indie borykały się z problemami wynikającymi z kryzysu produkcji rolnej, który wynikał z niesprzyjających warunków atmosferycznych i nieprawidłowości w sektorze rolnym²⁶.

W 1967 r. w czasie pobytu w Delhi delegat KC Marian Renke spotkał się w związku z Międzynarodową Konferencją na rzecz poparcia walki narodów arabskich, z członkami Biura Politycznego KPI frakcji marksistowsko-leninowskiej. KPI(M-L) według oceny działaczy pracujących w Indiach, reprezentowała niemałą siłę polityczną, chociaż KPI Dangego reprezentowała bardziej rozbudowaną i równomiernie rozmieszczoną sieć organizacyjną. Z kolei KPI(M-L) nie działała we wszystkich stanach kraju, ale za to posiadała poważne siły i przewagę wobec KPI Dangego w tych stanach, gdzie komuniści mieli wpływy, czyli w Kerali i Bengalu. KPI(M-L) w swych szeregach koncentrowała około 100 tys. członków. Rozmowa z delegatem KC PZPR rozpoczęła się od sprawy konfliktu na Bliskim Wschodzie. Jednak ZSRR nie przeciwstawił się agresji zachowując się biernie i nie okazując pomocy militarnej krajom arabskim. O ile w okresie konfliktu na Bliskim Wschodzie mówiono o dwóch supermocarstwach światowych – Związku Radzieckim i Stanach Zjednoczonych, o tyle coraz częściej społeczeństwo w Indiach uważało, że istniało tylko jedno mocarstwo, jakim były Stany Zjednoczone. KPI(M-L) poparła zastrzeżenia zgłoszone przez rząd Indii wobec projektu układu o nieprolifracji, to jest uzyskania monopolu USA i ZSRR na broń jądrową i dyktowania warunków wielu innym krajom. Władze Indii wyraziły tym samym chęć produkowania broni jądrowej²⁷. W dniach 7–15 II 1968 r. miał miejsce w Patna (Bihar) VII Kongres KPI, który odbył się w rok po wyborach powszechnych, będących dla sił demokratycznych znacznym sukcesem wyrażającym się w utworzeniu koalicyjnych rządów w pięciu stanach narodowych. Zadaniem Kongresu było zorganizowanie kontrofensywy, która miała odeprzeć „ofensywę kontrrewolucyjną”, a opozycja doprowadziła do obalenia rządu w Bengalu Zachodnim²⁸.

Na początku lat siedemdziesiątych Polska należała do grona najważniejszych partnerów Indii. W latach 1972–73 udział Polski w eksporcie do Indii wynosił 2,2%, w imporcie zaś – 1,9%. Obroty Polski z Indiami dorównywały obrotom indyjsko-francuskim i indyj-

²⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1275, k. 28-32.

²⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 71-75.

²⁶ R. Kozierkiewicz, *Indie w dobie zielonej rewolucji*, Warszawa 1974, s. 90-91.

²⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 16-19.

²⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 237/XXII-1385, k. 12-14.

sko-włoskim. Od 1973 r. Polska była drugim po ZSRR największym partnerem handlowym Indii wśród krajów socjalistycznych²⁹. Mimo to, w 1974 r. sytuacja Indii była bardzo trudna, głównie ze względów ekonomicznych. Rząd Indii nie mógł uporać się z zaspokojeniem podstawowych potrzeb społecznych. Statystyki mówiły o bezrobociu w ilości 30 mln, choć *de facto* było ono wyższe, a ponad 40% ogółu ludności żyło w warunkach poniżej przeciętnego minimum środków utrzymania. Generalnie od pierwszych lat po II wojnie światowej aż czterokrotnie spadła siła nabywcza rupii indyjskiej. Szczególnie szybki jej spadek nastąpił w latach 1971–74; tempo wzrostu inflacji (wg wzrostu detalicznych cen ogółu towarów) wynosiło: w 1971 r.—3,1%, w 1972—6,9%, w 1973—16,3%, w 1974—28,7%. Istotny jest fakt, że podczas gdy w pierwszej połowie tego okresu siła nabywcza rupii spadła o około 30%, to w następnej – ponad trzykrotnie. Owe potęgujące się tendencje inflacyjne utrzymywały się także w pierwszej połowie 1975 r. Główną przyczyną tych zjawisk były ogólne słabości gospodarki indyjskiej. Dość znaczącą rolę odegrał tu także wpływ inflacji w rozwiniętych krajach kapitalistycznych, z którymi gospodarka narodowa Indii była silnie powiązana (USA, Wielka Brytania, Japonia i inne). Wpływ na powstawanie zjawisk inflacyjnych w Indiach miały też rosnące wydatki państwa na cele obrony i na administrację państwową, wydatki doraźne na pomoc dla uchodźców z Bengalii Wschodniego i na wojnę z Pakistanem, oraz warunki klimatyczne, od których zależały przede wszystkim zbiory w Indiach. Rząd Indii – nie będąc w stanie pokryć wszystkich wydatków państwa z wpływów z podatków, przedsiębiorstw państwowych itd. – musiał pokrywać deficyt budżetowy dodatkową emisją pieniądza, która najczęściej nie znajdowała pokrycia we wzroście produkcji dóbr i usług³⁰.

Pomimo wyżej wymienionych trudności rosło w siłę ugrupowanie dzierżące władzę w Indiach. Jeśli chodzi o KPI(M-L), zdecydowanie umacniała ona swoje szeregi. W 1973 r. przyjęto w do niej 100 tys. członków, a w kwietniu 1974 r. liczyła ona około 350 tys.³¹. Od początku lat siedemdziesiątych, wkrótce po objęciu władzy w Polsce przez ekipę Edwarda Gierka, Indie stanowiły dla PRL priorytetowy obszar działania w Azji. Działania polskiej polityki zagranicznej wobec Indii jako regionalnego mocarstwa azjatyckiego zmierzały do utrwalania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz przeciwdziałania imperializmowi i polityce USA. Podstawowymi instrumentami tych działań było obustronne podpisanie różnych dokumentów, takich jak Deklaracja o Przyjaźni i Współpracy między PRL i Republiką Indii podpisana w Delhi 18 I 1973 r., umowa między rządem PRL i rządem Indii o współpracy w dziedzinie nauki i techniki podpisana w Delhi 15 III 1974 r., umowa o współpracy kulturalnej między PRL a Republiką Indii podpisana w Delhi 27 III 1975 r., a także umowa o współpracy gospodarczej, przemysłowej i technicznej między rządem PRL a rządem Republiki Indii podpisana w Delhi 25 I 1977 r. oraz umowa płatnicza pomiędzy rządem PRL a Republiką Indii podpisana w Delhi na pierwszą połowę lat 80-tych. Ponadto Polska i Indie podpisały umowy w sprawie telekomunikacji, żeglugi, komunikacji lotniczej, a także współpracy w dziedzinie zdrowia, pokojowego wykorzystywania energii atomowej itp.³²

Ze strony polskiej w Indiach przebywali: delegacja Sejmu (grudzień 1972), prezes Rady Ministrów (styczeń 1973 r.), minister spraw zagranicznych (marzec 1974 r.), marsza-

²⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 873/14, k. 39.

³⁰ J. Danielewski, *Gospodarka współczesnych Indii*, Warszawa 1977, s. 111–112, 303.

³¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/407, k. 1–5.

³² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, b.p., *Wybrane problemy stosunków polsko-indyjskich dwustronnych*, październik 1982.

łek Sejmu (grudzień 1974 r.), minister obrony narodowej (luty 1975 r.), I sekretarz KC (styczeń 1977 r.), marszałek Sejmu (marzec 1978 r.) i minister handlu zagranicznego (styczeń 1981 r.). Z kolei ze strony indyjskiej w Polsce przebywali: premier Indira Gandhi (październik 1967 r.), prezydent Varahagiri Venkata Giri (czerwiec 1970 r.), minister spraw zagranicznych Swaran Singh (lipiec 1972 r.), premier Morarji Desai (czerwiec 1979 r.) i przewodniczący parlamentu indyjskiego (czerwiec 1979 r.). Poza tym odbyło się szereg wizyt roboczych na szczeblu szefów resortów gospodarczych Polski i Indii, w tym sześć sesji Polsko-Indyjskiej Komisji Mieszanej. W sferze współpracy politycznej odbyły się konsultacje między ministerstwami spraw zagranicznych. Szczególną wagę miało spotkanie ministrów spraw zagranicznych Polski i Indii w Nowym Jorku z okazji sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Stosunki polsko-indyjskie cechowało poparcie programów rozwoju społeczno-gospodarczego, a w odniesieniu do spraw międzynarodowych tożsamość i zbieżność stanowisk i punktu widzenia na różnorakie kwestie. Dotyczyło to pokoju, przeciwdziałania kryzysom i konfliktom zbrojnym oraz takich problemów jak rozbrojenie, odprężenie, bezpieczeństwo i walka z rasizmem. Polska wraz z innymi krajami socjalistycznymi popierała kandydatów Indii na stanowiska w organizacjach międzynarodowych. Oba kraje przez 19 lat wspólnie uczestniczyły i współdziałały w komisjach indochińskich do spraw nadzoru i kontroli. Na początku lat siedemdziesiątych władze PRL udzieliły rządowi Indii poparcia politycznego i pomocy materialnej w akcji zbrojnej w Pakistanie Wschodnim, które doprowadziło do powstania Ludowej Republiki Bangladesz, a w lipcu 1975 r. władze Polski poparły decyzję rządu indyjskiego o wprowadzeniu stanu wyjątkowego³³.

W 1977 r. w trakcie wizyty Edwarda Gierka w Indiach doszło do spotkania, w którym uczestniczyli wszyscy członkowie Biura Politycznego KC KPI. W kwietniu tego roku przewodniczący KPI S.A. Dange w towarzystwie sekretarza Ogólnoindyjskiej Centrali Związków Zawodowych złożył wizytę w Polsce. W październiku 1977 r. w Polsce gościła delegacja KPI, a w kwietniu 1978 r. w obradach IX Zjazdu KPI brała udział polska delegacja KC. Z kolei w styczniu 1979 r. w Polsce przebywał na zaproszenie KC sekretarz KC KPI, a w czerwcu tego roku wizytę w Polsce złożył premier Indii – Morarji Desai. Wówczas obie strony podpisały porozumienie o współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia. Był to pierwszy tego typu dokument rządowy, który przewidywał m.in. współpracę placówek naukowo-badawczych obu krajów, a także wymianę naukowców i stypendystów³⁴.

W marcu 1982 r. na XII Zjeździe KPI przebywała delegacja KC PZPR. XII Zjazd KPI odbył się w Varannasi. Udział tym w zjeździe wzięło 1223 delegatów i 188 zastępców delegatów reprezentujących 467 tys. członków KPI. Tak zwane „bratnie delegacje” reprezentowało poza PZPR 10 partii komunistycznych. Zjazd ten dokonał analizy sytuacji w Indiach i działalności KPI. Dyskutowano o problematyce międzynarodowej i o narastającym zagrożeniu ze strony imperializmu³⁵. Z kolei w maju 1983 r. przebywała w Polsce delegacja KPI, którą przyjął gen. Wojciech Jaruzelski. Współpraca między PZPR a KPI polegała na wymianie informacji, materiałów i publikacji. Ponadto PZPR każdego roku przydzielała po dwa stypendia na wyższe studia w Polsce dla kandydatów desygnowa-

³³ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, b.p., *Wybrane problemy stosunków polsko-indyjskich dwustronnych*, październik 1982.

³⁴ „Trybuna Ludu”, nr 140(10842), 18 VI 1979, s. 1, 4.

³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, b.p., *Sprawozdanie z delegacji PZPR w XII Zjeździe KPI*, b.d.

nych przez KPI. W niedługim czasie przygotowano również do podpisania porozumienie o współpracy międzypartyjnej³⁶.

W styczniu 1982 r. prezes Rady Ministrów, gen. Wojciech Jaruzelski, wystosował do premiera Indii Indiry Gandhi list, w którym obok objaśnienia okoliczności wprowadzenia stanu wojennego w Polsce, potwierdził zainteresowanie władz PRL dalszym rozwojem współpracy z Indiami, szczególnie w dziedzinie gospodarczej. Indira Gandhi wyraziła chęć rozszerzenia współpracy z Polską. Współpraca ta, zwłaszcza gospodarcza, nabierała dynamizmu i stawiała się coraz szersza. O ile na początku lat pięćdziesiątych po nawiązaniu współpracy gospodarczej wartość wymiany handlowej Polska–Indie wynosiła 7,5 mln rupii indyjskich, o tyle w połowie lat siedemdziesiątych wymiana ta osiągnęła 1 mld i 556 mln rupii, co stanowiło około 700 mln zł polskich dewizowych. W następnych latach ustabilizowała się na poziomie 1,3 mld rupii indyjskich. Na początku lat 80-tych wartość obrotów polsko-indyjskich wynosiła 1,2 mld rupii indyjskich (8 rupii=1 \$ US). Obroty z Indiami stanowiły około 1,2% całości polskiego handlu zagranicznego, a udział Polski w indyjskim handlu zagranicznym wynosił około 1,8%. Wartość wymiany handlowej z Indiami stanowiła około 15% obrotów PRL z krajami rozwijającymi się i 60% z azjatyckimi krajami rozwijającymi się. Ponad 60% polskiego eksportu do Indii stanowiły maszyny i urządzenia. Ważną rolę odgrywały też mocznik, siarka i farmaceutyki. Import z Indii obejmował szereg niezbędnych dla gospodarki PRL artykułów wolnodewizowych takich jak: pasze białkowe (około 50% całości importu), mika (około 22%), herbata (około 45%) i tekstylia bawełniane (około 22%). Na przełomie lat 70/80 wymienione pozycje obejmowały około 80–88% ogólnej wartości importu z Indii. Jednak w opinii władz PRL dotychczasowa skala i zakres polsko-indyjskiej współpracy gospodarczej nie wyczerpywały wszystkich możliwości. W związku z tym w marcu 1982 r. ambasador PRL w Delhi został upoważniony do przekazania stronie indyjskiej szeregu konkretnych propozycji i ofert m.in. dostawy – na warunkach kredytowych – magazynu i urządzeń dla dwóch elektrowni po 450 MW oraz rozbudowę kopalni węgla kamiennego niezbędnego dla tych elektrowni. Ponadto złożono cały szereg ofert na dostawy statków towarowych i rybackich, maszyn i urządzeń dla przemysłu tekstylnego, chemicznego i elektrochemicznego. Zrealizowanie tych ofert zdaniem władz PRL miało doprowadzić „do podniesienia wartości wzajemnych obrotów z 1,2 mld rupii indyjskich w 1982 r. do 1,7 mld w ciągu najbliższych czterech lat i pozwoliłoby, zdaniem władz, na uzyskanie odpowiednich środków na rachunku clearingowym na import z Indii nie tylko towarów tradycyjnych, lecz również towarów rynkowych i dóbr inwestycyjnych”. U progu lat osiemdziesiątych saldo obrotów PRL z Indiami wykazywało niezbilansowanie. Zadłużenie Polski w innych krajach wynosiło około 800 mln rupii indyjskich, a około 60% wartości importu z Indii pokrywano ze środków indyjskiego kredytu technicznego wysokości 360 mln rupii indyjskich. W tej sytuacji polskie propozycje zmierzały do zbilansowania obrotów w następnych latach i w wyniku obustronnego porozumienia postulowano zastąpić doraźnie zawierane kontakty wieloletnimi porozumieniami o współpracy gospodarczej i kooperacji. Polsko-indyjska współpraca i kooperacja obejmowała w przemyśle następujące dziedziny: górnictwo-węglową (budowa kopalń, drażnienie szybów, dostawy płuczek i ścian zmechanizowanych), energetyczną (budowa pięciu elektrowni po 60 MW), stoczniową (dostawy silników okrętowych, rozmowy na temat wspólnej produkcji w Indiach), budowy statków rybackich i zaplecza rybołówstwa oraz wybrane branże przemysłu chemicznego i elektronicznego. Na począt-

³⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/380, k. 1-5.

ku lat osiemdziesiątych został też przedłużony na kolejne pięć lat korzystny dla obu stron system rozliczeń clearingowych. Nowa umowa handlowa i płatnicza zabezpieczała bardzo ważny dla Polski import pasz białkowych, miki, herbaty, skór surowych, tkaniny bawełnianej i surówki wyrobów z juty. Umowa zawierała również klauzulę o przyznaniu kredytu technicznego w wysokości 180 mln rupii indyjskich. Problemy rozwoju i współpracy gospodarczej polsko-indyjskiej były omawiane na VII Sesji Polsko-Indyjskiej Komisji Mieszanej ds. Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej oraz Handlu w dniach 20–22 X 1982 r. W latach 1983–84 zwiększono obroty handlowe między Polską a Indiami do tego stopnia, że w 1984 r. wynosiły one 175 mln \$ i były wyższe o około 20% od ich wartości z poprzedniego roku. W przeliczeniu na monetę indyjską obroty te wynosiły 2,2 mld rupii³⁷.

W 1985 r. Wojciech Jaruzelski złożył oficjalną wizytę indyjskiemu prezydentowi Rajiwowi Gandhii. Obroty handlowe polsko-indyjskie wynosiły wówczas 163 mln \$, w tym polskie eksportowe—92 mln \$. Na rok następny prognozowano 230 mln \$, w tym w dziedzinie polskiego eksportu—120 mln \$. W latach 80-tych PRL sprzedawały do Indii głównie wyroby przemysłu elektromaszynowego (około 80% dostaw), podczas gdy w latach 70-tych były to siarka i mocznik. W połowie lat osiemdziesiątych wznowiono także zakup indyjskiej rudy żelaza. Realizowane były kontrakty na budowę elektrowni i kotłowni. Wobec tego dostarczono pięć bloków energetycznych o mocy 60 MW do obiektów w Borako i Durgapur oraz kotłownię dla elektrowni Rourkela. Polskie firmy złożyły oferty na budowę następnych nowych lub modernizację istniejących obiektów energetycznych. Dla górnictwa indyjskiego Polska świadczyła usługi w postaci projektowania, głębienia szybów wraz z dostawą urządzeń do tego celu, doradztwa technicznego i szkolenia specjalistów. Głębienie szybów wykonywano w Satgram i Pootki–Bolihari. Realizowano także projekt nowej kopalni w Madhuband Phularitand. Dużym przedsięwzięciem była współpraca w modernizacji procesu przetwórstwa miedzi w kompleksie miedziowym w Kethri. W przemyśle okrętowym zaś pomyślnie rozwijała się kooperacja indyjskich stoczni z „Cegielskim” i polskimi biurami projektowymi. Strona polska pomagała w projektowaniu statków i dostarczała silniki okrętowe. Polskie stocznie złożyły też liczne oferty na jednostki towarowe, towarowo-pasażerskie oraz rybackie. Z kolei w kwestii ochrony środowiska władze PRL podjęły starania o uczestnictwo w realizacji finansowanego częściowo przez Bank Światowy planu oczyszczania wód Gangesu. W wyniku spotkania Jaruzelskiego z władzami Indii w 1985 r. zawarto pięcioletnią umowę handlową, która przewidywała na najbliższe pięć lat podwojenie obrotów towarowych polsko-indyjskich. Polskie firmy wybudowały na terenie Indii obiekty przemysłowe – dwie kopalnie węgla kamiennego, dwie elektrownie i dwie kotłownie. We flocie Indii pływało 16 pełnomorskich statków handlowych, które pochodziły z polskich stoczni. Indyjskie ciągniki „Escorts” produkowano na bazie polskich traktorów „Ursus”; w oparciu o polską licencję powstały też popularne skutery „Rzdżut”³⁸.

Tak jak w latach poprzednich, władzom polskim zależało na rozwoju stosunków na arenie międzynarodowej i umacnianiu tym samym pozycji Polski. W 1985 r. przewodniczący Rady Państwa Henryk Jabłoński uczestniczył w nowojorskim spotkaniu na szczycie „Północ–Południe” zaproponowanym przez Indirę Gandhi w celu omówienia możliwości

³⁷ *Polsko-indyjskie rozmowy gospodarcze*, „Nowiny”, nr 27(11115), 1 II 1985, s. 1; *Wojciech Jaruzelski rozpoczyna w poniedziałek wizytę w Indiach*, *ibidem*, nr 34(11122), 9–10 II 1985, s. 1–2.

³⁸ *Blżej do Indii*, „Trybuna Ludu”, nr 256(13112), 3 XI 1986, s. 2.

współpracy na rzecz ładu gospodarczego na świecie. Władze Polski odpowiadały przychylnie na apel sześciu szefów państw i rządów, którzy wezwali do rozbrojenia nuklearnego³⁹. Władze Indii zaproponowały też przeprowadzenie w Warszawie sympozjum naukowego z okazji 100 rocznicy powstania Indyjskiego Kongresu Narodowego. W tym celu przewodniczący Partii Rajiv Gandhi wyznaczył delegację do udziału w sympozjum w osobach Deviego Prasada Chattopadhyaya – przewodniczącego Indyjskiej Rady Badań Filozoficznych, i Lokesha Chandra – członka parlamentu i działacza TPP-I. Sympozjum polsko-indyjskie trwało w sumie dwa dni, a udział w nim wzięło około sześćdziesięciu osób. Omawiano na nim tematykę dziejów Kongresu Narodowego oraz stosunków polsko-indyjskich⁴⁰.

Jak wiadomo, wyrazem aktywnego rozwoju stosunków na linii PRL — Indie, były częste wizyty polityków tego kraju w PRL. W listopadzie 1986 r. w Polsce gościł prezydent Indii Giani Zail Singh. Odwiedził on istniejące prawie 30 lat Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Indyjskiej, a także gościł w Sejmie PRL, gdzie rozmawiał z marszałkiem Sejmu Romanem Malinowskim. Mimo poprawnych stosunków dyplomatycznych między obu krajami, u schyłku lat osiemdziesiątych, kontakty znacznie osłabły⁴¹.

Współpraca gospodarcza PRL z Indiami trwająca od końca drugiej wojny światowej aż do początku lat dziewięćdziesiątych była procesem w znaczny sposób zbliżającym Polskę i Indie w XX wieku. Na przestrzeni tak długiego czasu różnie ta współpraca się układała, ale należy stwierdzić, że władzom PRL bardzo zależało na rozwijaniu kontaktów nie tylko z Indiami, lecz również z wieloma innymi krajami, zwłaszcza że komunistyczne kierownictwo Polski miało w tym swój interes, a czasem nawet przedkładało swoje interesy nad interesami Państwa, co było charakterystyczne dla funkcjonowania nomenklatury partyjnej w Polsce tamtego okresu. Mimo to, najogólniej mówiąc, współpraca Polski z Indiami przebiegała dobrze. Nawet po radykalnej zmianie orientacji politycznej w Polsce w 1989 r. relacje z Indiami istniały nadal na płaszczyźnie ekonomicznej, handlowej, kulturalnej i edukacyjnej. O ile w latach osiemdziesiątych kontakty między Polską a Indiami były ożywione, to po przełomie 1989 r. i zmianie ustrojowej w Polsce, uległy one osłabieniu. Wiązało się to w pewnym stopniu także z trudnościami wewnętrznymi Indii. Kontakty wznowiono dopiero w 1992 r., gdy w Indiach przebywała delegacja Sejmu z marszałkiem Wiesławem Chrzanowskim na czele, do Warszawy zaś przybył minister stanu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Indii. Kontakty i współpraca na różnych płaszczyznach z Indiami pozostawały po przełomie 1989 r. poniżej oczekiwań obu stron. Zarówno Polska, jak i Indie nie zdołały wypracować nowych form współpracy w nowej rzeczywistości politycznej i gospodarczej.

LITERATURA

[1] Archiwum Akt Nowych w Warszawie, sygnatury:
KC PPR – 295/XX-57

³⁹ *Wojciech Jaruzelski rozpoczyna w poniedziałek wizytę w Indiach*, „Nowiny”, nr 34(11122), 9-10 II 1985, s. 1-2.

⁴⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 973/581, b.p., Notatka dotycząca sympozjum polsko-indyjskiego z okazji 100 rocznicy Indyjskiego Kongresu Narodowego, b.d.

⁴¹ *Polsko-indyjskie rozmowy plenarne*, „Trybuna Ludu”, nr 261(13117), 8-9 XI 1986, s. 1-2.

KC PZPR – 237/XXII-1275, 237/XXII-1385, 237/XXII-440, 237/XXII-709, 237/XXII-709, 237/XXII-801, 237/XXII-969, 873/14, 973/17, 973/380, 973/407, 973/581.

[2] Danielewski J., *Gospodarka współczesnych Indii*, Warszawa 1977

[3] Kieniewicz J., *Historia Indii*, Wrocław 2003

[4] Kozierkiewicz R., *Indie w dobie zielonej rewolucji*, Warszawa 1974

[5] „Nowiny” – 1977, 1985

[6] „Trybuna Ludu” – 1979, 1986

[7] <http://www.newdelhi.polemb.net/index.php?document=62>

POLISH-INDIAN RELATIONSHIP DURING POLISH PEOPLE'S REPUBLIC TIMES

The following article presents the subject matter of the relationship between Poland and India which has been of little interest so far, and was intensified just after the Second World War. Its subject concentrates mainly on mutual cooperation between these two countries on the diplomatic and economic surfaces, what was in a close connection.

Chronological frames of the article include the period of 1947–1990, when the communist authorities and their particular governments put pressure on the development of the contacts with many countries, also beyond the sphere of communist block. This publication was created on the basis of the files recorded in the New File Archive in Warsaw, the press of that period and the literature. It is undoubtedly the contribution to the wide development of this interesting matter.